

УДК 347.471.02:929Розумовський:[001:061.1(430.131)+061(410.111)]  
DOI: 10.31651/2076-5908-2025-3-99-103

**Анастасія НІКІТІНА**

науковий співробітник Національного заповідника  
«Гетьманська столиця», м. Батурын, Україна  
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1611-009X>  
e-mail: Ana1331@ukr.net

## ЧЛЕНСТВО КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО В НАУКОВИХ СПІЛЬНОТАХ ЄВРОПИ

**Анотація.** Метою дослідження є публікація й аналіз документів, які підтверджують членство українського гетьмана Кирила Розумовського в Королівській академії наук (м. Берлін) та Королівського товариства (м. Лондон). **Наукова новизна** полягає в тому, що основні наукові дослідження про постать Кирила Розумовського зазначають лише про його президентство в Імператорській академії наук, не зазначаючи про його участь в інших наукових спільнотах. Дослідження вміщує аналіз документів які раніше не використовувалися в біографічних студіях про гетьмана. У ході дослідження було виявлено карту зоряного неба з присвятою Кирилові Розумовському, що була невідома й не публікувалася в україномовних публікаціях. **Висновки.** Виявлені архівні документи демонструють авторитет Кирила Розумовського в наукових колах Європи, про що безпосередньо вказано у причинах його обрання. Таки чином, Кирило Розумовський постає не лише як політичний діяч, а й як представник української еліти XVIII ст. в міжнародному науковому середовищі, що підтверджує залученість українських репрезентантів до інтелектуальних процесів Європи.

**Ключові слова:** Кирило Розумовський, гетьман, наука, академія наук, наукове товариство.

**Anastasia NIKITINA**

Researcher Officer National Reserve «Hetman's Capital», Baturyn, Ukraine  
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1611-009X>  
e-mail: Ana1331@ukr.net

## MEMBERSHIP OF KYRYLO ROZUMOVSKY IN EUROPEAN SCIENTIFIC COMMUNITIES

**Abstract.** The purpose is to publish and analyse documents confirming the membership of Ukrainian Hetman Kyrylo Rozumovskyki in the Royal Academy of Sciences in Berlin and the Royal Society in London. The **scientific novelty** of this study lies in the fact that previous studies of Kyrylo Rozumovskyki have only mentioned his presidency of the Imperial Academy of Sciences, without referencing his participation in other scientific communities. This study analyses documents that have not previously been used in biographical studies of the Hetman. During the research, an unknown and unpublished starry sky map dedicated to Kyrylo Rozumovskyki was discovered. **Conclusions.** The discovered archival documents demonstrate Kyrylo Rozumovsky's authority in European scientific circles, as evidenced by the reasons for his election. Consequently, Rozumovskyki emerges not only as a political figure, but also as a representative of the Ukrainian elite in the 18th-century international scientific community, confirming the participation of Ukrainian individuals in Europe's intellectual discourse.

**Keywords:** Kyrylo Rozumovsky, Hetman, science, academy of sciences, scientific society.

**Постановка проблеми.** Кирило Розумовський (1728–1803) – видатна постать української історії XVIII ст. Походив із козацької родини села Лемеші на Чернігівщині. Здобувши європейську освіту, оволодів кількома іноземними мовами, що дозволило сформуванню сталого авторитету серед української, європейської та російської еліт. Згодом це стало одним із чинників його обрання президентом Академії наук та гетьманом.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Призначення К. Розумовського президентом Імператорської академії наук у Петербурзі 1746 р. стало підтвердженням широких можливостей українського інтелектуального ресурсу до формування східноєвропейської наукової мережі. Проте це доволі відомий факт в біографії Кирила Розумовського, про що в своїх роботах згадують такі історики, як О. Сокирко [1], О. Дзюба [2], Г. Ковтун [3],

О. Субтельний [4] та ін. Натомість майже невідомим залишається факт його приналежності до інших наукових товариств та академій, а попередні публікації не акцентують увагу на участі гетьмана в розвитку тогочасної науки.

**Мета статті** – проаналізувати два документи, що підтверджують факт приналежності К. Розумовського до Королівської академії наук Берліна та Королівського товариства Лондона.

**Виклад основного матеріалу.** У 1748 р., К. Розумовського було обрано іноземним членом Товариства наук курфюрста Бранденбурга (нім. *Kurfürstlich Brandenburgische Sozietät der Wissenschaften*), яке вже 1752 р. було переформатоване на Королівську академію наук (нім. *Königliche Akademie der Wissenschaften*). Незважаючи на це, у документації станом на 1748 р. скрізь зазначається назва інституції – Академія, а не Товариство. Водночас внутрішній протокол засідань членів установи називається «Записи Академії» (фр. *Registres de l'Academie*). Як зазначено в тексті відповідного протоколу від 19 вересня 1748 р., безпосередньо президент П'єр-Луї де Мопертюї «запропонував обрати Його Високоповажність, пана графа Розумовського іноземним членом і після цього було негайно одноголосно обрано» (тут і далі переклад авторки статті) [5]. Обрання відбувалося за присутності 15 почесних членів Академії, 1 звичайного члена товариства, а також секретаря. Водночас підписантами протоколу стали лише 3 представники: президент П'єр-Луї де Мопертюї, доктор медицини Йоганн Еллер та директор математичного класу Леонард Ейлер. Членом цієї ж академії впродовж 1913–1933 рр. був і Альберт Ейнштейн.

Стосовно подальшої участі в житті Академії, то К. Розумовський, швидше за все, не був активним учасником. Адже його ім'я в подальшому згадується лише в двох протоколах. У протоколі від 1 травня 1749 р. зазначається, що на засіданні були зачитані листи подяки від Кирила Розумовського та ще одного іноземного члена Академії – маркіза Маффеї [6]. У наступному протоколі від 25 квітня 1765 р., К. Розумовський зазначається вже серед присутніх членів засідання Академії. Крім публічного зачитування листів деяких членів Академії, на цьому засіданні також була виголошена промова французького лінгвіста Дьєдонне Тьєбо про «основні переваги, які пропонують академії своїм членами». Цей текст промови було вміщено в друковане видання під назвою «Історія Королівської академії наук та художньої літератури Берліна» (фр. *Histoire de l'Académie Royale des Sciences et des Belles-Lettres de Berlin*) 1767 р. [7, с. 515–525].

24 квітня 1755 р. К. Розумовський був обраний ще й членом Королівського товариства (м. Лондон). В архіві Товариства зберігається відповідний сертифікат про це. У тексті відзначено К. Розумовського як «захисника та заохочувача науки, який любить і плаче філософські та математичні дослідження, що є головними об'єктами уваги Королівського товариства». Також зазначається, що підписанти цього сертифікату й є ініціаторами кандидатури українського гетьмана. Підписали сертифікат три представники Академії: британський дипломат Мельхіор Гай Діккенс, шотландський військовий лікар Джеймс Монсі та російський граф Захарій Чернишов. Членами Товариства були також Ісаак Ньютон (1672 р.) та Чарльз Дарвін (1839 р.).

Більше інформації про участь К. Розумовського в науковому житті Товариства знайти не вдалося. Водночас можна припустити, що як члену зазначеного товариства гетьманові вдалося познайомитися з багатьма визначними науковцями того часу, серед яких і британський астроном Джон Бевіс. На це знайомство вказує гравюра-карта зоряного неба, з присвятою К. Розумовському (рис. 3), адже обидва були членами Королівського товариства Лондона. Присвята розміщена внизу карти, де про нього зазначається як про гетьмана, камергера, президента Імператорської академії наук, а також члена Королівського товариства Лондона. До того ж уміщено й зображення родинного герба Розумовських. Карта датується 1750 р., хоча на той момент він ще не був членом Товариства, відтак можна припустити, що зроблена вона була пізніше.

Загалом, карта була частиною амбітної мети Дж. Бевіса – скласти й видати великий і точний зоряний атлас. Робота над проектом тривала більше 20 років [8]. На жаль, на фінальному етапі друку гравюр у 1750 р., друкар збанкрутував, а мідні пластини були конфісковані. Деякі гравійовані відтиски, що були вже зроблені, продавалися окремо з

аукціонів та в антикварних магазинах. Натомість сам науковець продовжив роботу над дослідженням зірок і створенням карт аж до самої смерті (1771 р.). Деяким науковцям з Манчестерського астрономічного товариства вдалося виявити декілька примірників цього атласу під назвою «Uranographia Britannica», що містять пластини, створені після 1750 р. [8]. Через втрату деяких мідних пластин переважна частина цих примірників містять не повну колекцію карт, зроблених Дж. Бевісом. У колекції Бібліотеки Лінди Гол (англ. The Linda Hall Library) – приватної американської бібліотеки науки, техніки й технологій – вдалося виявити примірник атласу, який містить 50 карт, серед яких і та, що присвячена К. Розумовському [10]. З вищезазначеного можна припустити, що ця карта була створена між 1755–1771 рр. (рік смерті Дж. Бевіса).

Обидві академії були створені з метою розвитку науки, підтримки видатних наукових досягнень, надання консультацій з питань політики й освіти, а також сприяння міжнародній і глобальній співпраці. Враховуючи, що К. Розумовський був іноземним членом цих наукових установ, то з найбільшою вірогідністю його членство мало сприяти обміну науковими дослідженнями між інституціями. Цікаво додати, що в 2004 р. журналістка видання «The Guardian» Колін Блексток, прирівняла членство в Королівському товаристві з «премією “Оскар” за досягнення всього життя».

**Висновки.** Вперше в українській історіографії проаналізовано архівні документи, що доводять членство К. Розумовського у вищезазначених авторитетних колах. Ця стаття розкриває лише деякі маловідомі або взагалі невідомі факти з життя українського гетьмана, однак навіть це показує його постать як багатогранну особистість.

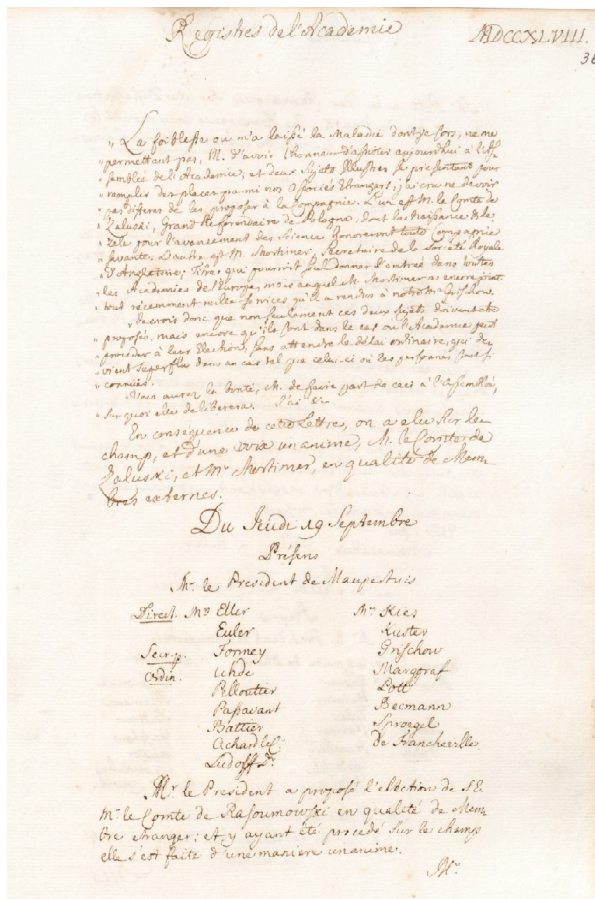


Рис. 1. Документ про обрання Кирила Розумовського членом Товариства наук курфюрста Бранденбурга. 1748 р. Зібрання Берлінсько-Бранденбурзької академії наук і гуманітарних наук.

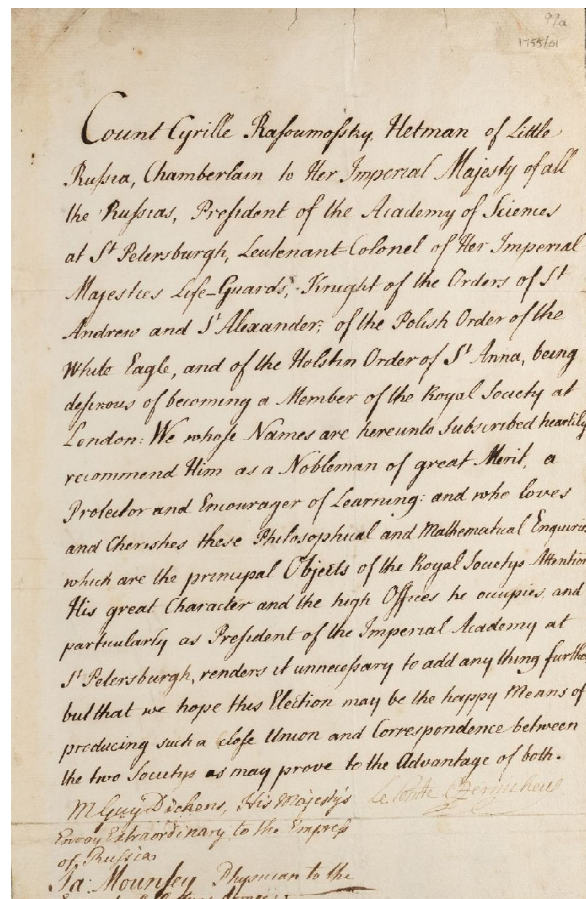


Рис. 2. Документ про обрання Кирила Розумовського членом Королівського товариства (Лондон). 1755 р. Зібрання Королівського товариства.

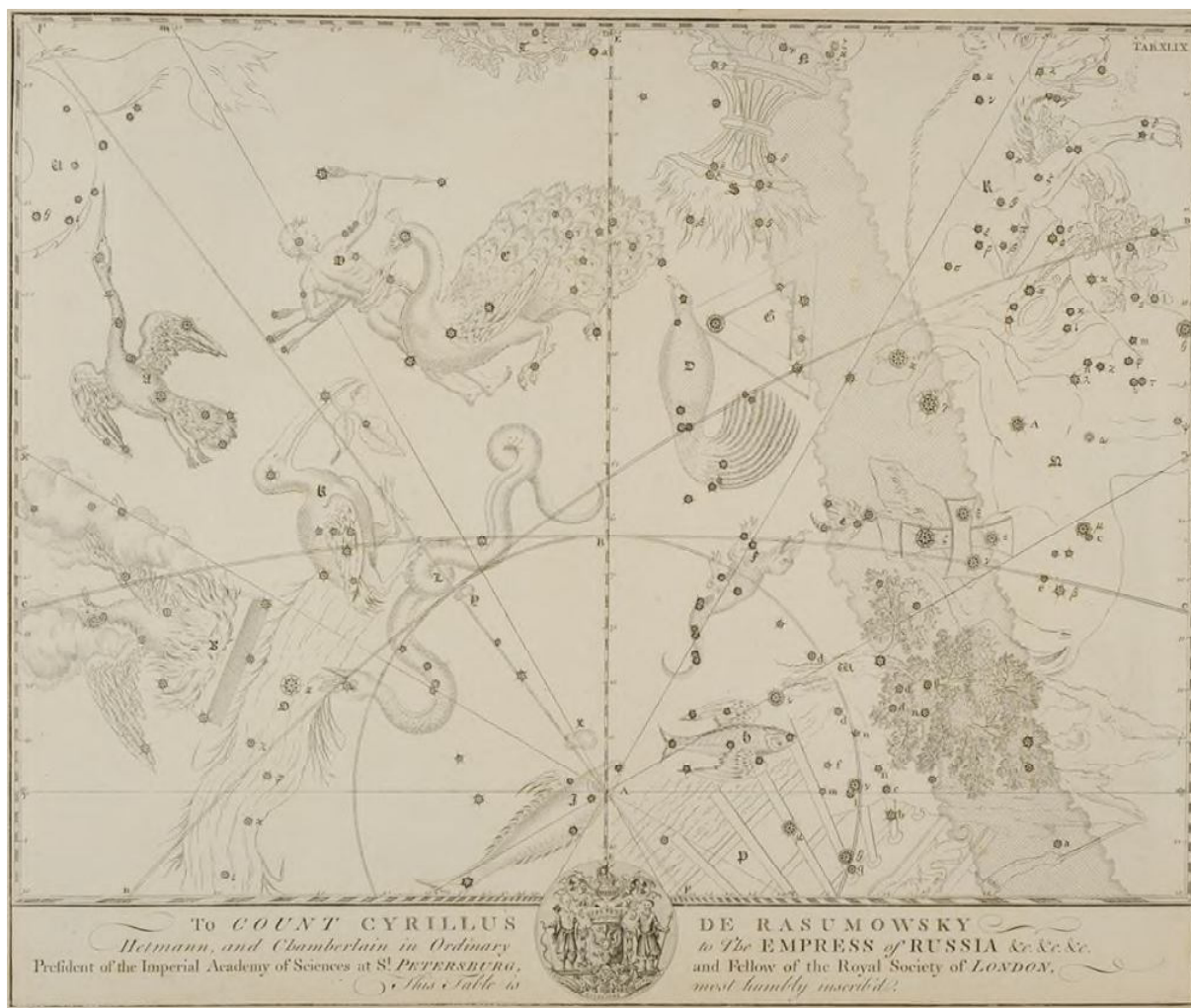


Рис. 3. Карта зоряного неба Джона Бевіса. Прибл. 1755–1771рр. Зібрання Бібліотеки Лінди Гол.

### Список літератури

1. Сокирко О. Гетьман у перуці. Зовнішні форми репрезентації гетьманської влади часів Кирила Розумовського. *Текст і образ: Актуальні проблеми історії мистецтва*. Київ, 2019. Вип. 2. С.51–85.
2. Дзюба О. Останній гетьман України: Кирило Розумовський. Україна: ad fontes. *Світогляд. Видатні постаті*. 2010. № 2. С. 62–67.
3. Ковтун Г. Вісімнадцятирічний президент Академії наук. *Вісник НАН України*. 2008. № 8. С. 60–65
4. Subtelny O. *Ukraine: a history*. Toronto, 2009. 784 p.
5. Протокол засідання Академії від 19 вересня 1748 р. *Цифрове видання протоколів засідань Академії 1746–86 років*. URL: [https://akademieregistres.bbaw.de/data/protokolle/0101-1748\\_09\\_19.xml](https://akademieregistres.bbaw.de/data/protokolle/0101-1748_09_19.xml).
6. Протокол засідання Академії від 1 травня 1749. *Цифрове видання протоколів засідань Академії 1746–86 років*. URL: [https://akademieregistres.bbaw.de/data/protokolle/0129-1749\\_05\\_01.xml](https://akademieregistres.bbaw.de/data/protokolle/0129-1749_05_01.xml).
7. *Histoire de l'Académie Royale des Sciences et des Belles-Lettres de Berlin*. Berlin: Ambroise Haude, 1767. 482 p.
8. The forgotten star atlas: John Bevis's Uranographia Britannica / K. Kilburn, J. Pasachoff, O. Gingerich. *Journal for the History of Astronomy*. 2003. Vol. 34. P. 125–144.
9. Wallis R. John Bevis (1695–1771), astronomer loyal. *Notes and records of the Royal Society of London*. 1982. Vol. XXXVI. P. 211–225.
10. Bevis J. *Atlas celeste or the celestial atlas*. URL: [https://catalog.lindahall.org/discovery/delivery/01LINDAHALL\\_INST:LHL/1284606970005961](https://catalog.lindahall.org/discovery/delivery/01LINDAHALL_INST:LHL/1284606970005961).

## References

1. Sokyрко, O. (2019). Hetman in a wig. External forms of representation of hetman power during the time of Kyrylo Rozumovsky. *Tekst i obraz: Aktual'ni problemy istorii mystetstva [Text and image: Current problems of art history]*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Dziuba, O. (2010). The Last Hetman of Ukraine: Kyrylo Rozumovsky. Ukraine: ad fontes. *Svitohliad. Vydatni postati. [Worldview. Outstanding Figures]*, 2, 62–67 [in Ukrainian].
3. Kovtun, G. (2008). The Eighteen-Year-Old President of the Academy of Sciences. *Visnyk NAN Ukrainy [Bulletin of the NAS of Ukraine]*, 8, 60–65 [in Ukrainian].
4. Subtelny, O. (2009). *Ukraine: a History*. Toronto.
5. Protocol of the Academy meeting on 19 September 1748. *Digital edition of the Academy Protocols from 1746 to 1786*. Retrieved from: [https://akademieregistres.bbaw.de/data/protokolle/0101-1748\\_09\\_19.xml](https://akademieregistres.bbaw.de/data/protokolle/0101-1748_09_19.xml) [in Russian].
6. Protocol of the Academy meeting on 1 May 1749. *Digital edition of the Academy Protocols from 1746 to 1786*. Retrieved from: [https://akademieregistres.bbaw.de/data/protokolle/0129-1749\\_05\\_01.xml](https://akademieregistres.bbaw.de/data/protokolle/0129-1749_05_01.xml) [in Russian].
7. (1767). *Histoire de l'Académie Royale des Sciences et des Belles-Lettres de Berlin*. Berlin [in French].
8. (2003). The forgotten star atlas: John Bevis's *Uranographia Britannica* [K. Kilburn, J. Pasachoff, O. Gingerich]. *Journal for the History of Astronomy*, 34, 125–144.
9. Wallis, R. (1982). John Bevis (1695–1771), astronomer loyal. *Notes and records of the Royal Society of London*, XXXVI, 211–225.
10. Bevis, J. (n. d.). *Atlas celeste or the celestial atlas*. Retrieved from: [https://catalog.lindahall.org/discovery/delivery/01LINDAHALL\\_INST:LHL/1284606970005961](https://catalog.lindahall.org/discovery/delivery/01LINDAHALL_INST:LHL/1284606970005961).

Надійшла до редакції / Received: 5.09.2025  
Схвалено до друку / Accepted: 25.09.2025